

Lao ŞE

Huan halypamyň ýagty jahan bilen hoşlaşany-na 20 ýyldan-da gowrak wagt geçdi. Şu döwür içinde, her gezek Pekine ýolum düşende, onuň mazarynyň başyna baryp sadaka bererdim. Ýöne mazary görmäge ýygy-ýygdydan gitmezdim. Sebäbi mydama şol ýere baranymda, gonamçylygynyň içinde köwsarlaýan güyz şemaly kalbymy uly hasrata, ýakymсыз дуýgulara gaplardy. Adatça, mugallymyň baky aram tapan ýerinde dokuzynjy aýyň dokuzynjy **gününde**¹ sadaka berlerdi. Sebäbi şol gün onuň ömür tanapy kesilipdi. Sadaka bermekligi men göwünjeňlik bilen öz üstüme alypdym. Sebäbi Huan meniň iň hormatlaýan, iň eziz görýän halypamdy, ýogsam ol meni beýleki okuwçylardan ileri hem tutmazdy, biziň hemmämizem onuň üçin deňdik. Barybir, her ýyl güyz pasly gelende, onuň Dabeýsden — Beýik Hasratlar ybadathanasýndan uzakda bolmadyk, gyzyl kerkawlary saýalap ýatan pessejik mazary meni özüne çekerd.

Men üç ýyllap onuň gubruna baryp bilmedim: durmuş aýagaldygyna bir ýerden başga bir ýere oklansoň, Pekin hakynda diňe arzuw edäýmek galypdy. Ynha, geçen ýyl, näme sebäpdendigi ýadyma düşenok welin, bu şähre üç günlük gitmeli boldum. Ol güyz **baýramçylygyna**² gabat gelse-de, barybir, **Syşana**³ tarap ugradym, sebäbi bu ýerlere indi haçan ýolumyň düşjegi belli däl. Men Syşana düşüp, elbetde, öz mugal-

lymymyň mazaryna zyýarata bardym. Bu bar işleriňi soňa goýanyňa degýärdi, ýöne, dogrusy, şu üç günüň içinde birgiden durmuşy aladaňdan dynsa-da bolardy. Bu gezek mazaryň başynda öňküler ýaly, döp-dessury ýerine ýetirip bilmedim. Munuň üçin mende mazaryň başynda ýakylýan kagyz pullar hem, ýakymly ysly zatlar hem, şerap hem ýokdy. Mugallym ynanjy boýunça tapawutlanmazdy, hiç haçan şerap içip oturan mahalyňy görmändim.

Syşana barýarkam, mydama halypamy, onuň hereketlerini ýatlaýardym. Entek demim gidip-gelip durka, ol ýüregimde ýaşamagyny dowam eder. Her gezek egni çal ýektaýly, dolmuş adamy görsem, ýüzüne seredip doňup galanymy duýman galýaryn. Sebäbi mugallymym meniň aňymda şeýle keşpde galypdy. Biz häzir, onuň öňki okuwçylary bolup, bir saçagyň başyna ýyg-nanyp «Hany, halypamyz Huan?» diýip gygyryberesimiz gelýärdi. Ýöne meniň indi onuň ýokdugyna gözüm ýetip dur.

Ah, ol näme üçin gözegçi bolduka? Ýogsam kim bolmak islese-de bolup bilerdi. Belki, bu zatlaryň ählisi Biribaryň emri bilen bolandyr. Ýogsam ol şu käri kabul etmänliginde, ýaňy bir kyrk ýaşynda bu dünýä bilen hoşlaşmazdy ahyry.

Ol boýnunyň ýüzi gasyn-gasyn, bitginli adamdy. Men hemişe, nämüçindir, şol gasynlaryň arasyndaky kiçijik tüýleri almak dellege güzap berýän bolsa gerek diýip pikir ederdim. Halypam Huana bolan çäksiz hormatymdanmy ýa başga sebäpdenmi, onuň etlek käd

¹ Hytaý senenamasy boýunça dokuzynjy aýyň dokuzynjy günü.

² Hytaýyň ähliahalk baýramy. ³ Pekiniň günbataryndaky dagyň ady.

ýaly ýüzi hem maňa asla gülkünç görünmezdi. Emma onuň gözlerini diýsene! Hatda ýellenen gabaklaryndan ýaňa gözleri süzülip duran-da bolsa, otlukly dideleriň owasynda giden bir umman çaykanyp ýatan ýalydy. Şol gözlerde hyruç, ýiti zehin, ynsanyň üýtgeşik, hoşgylaw häsiýetleri şöhlelenirdi. Dür dānesi ýaly gara gözleri seni özüne imrindirip, ýüregiň törüne aralaşardy, edil gaňyrçak bilen balyk tutan dek, adamy maýyl edip, mähirden püreüpür başga bir dünýä alyp giderdi. Şol pursat hem mugallymyň ganar ýaly giň ýektaýy keramatly jinde bolup görmerdi. Bir gezek, şagirtleriň biri daşary çykmak gadagan bolsa-da, bir bahana bilen şähre gitmekçi bolupdy, ýöne mugallym onuň sözlerini soňuna çenli diňlemän, biraz ätiýaç edýän dek ýylgyrdy-da, okuwçynyň özi dillenmänkä uly ieroglifler bilen rugsat hatyny ýazyp berdi. Idin almazdan, mekdebiň çäginde çykyp, aýlanyp ýörmek düýbünden gadagan edilendi. Ýöne ýaňky ýaly adamkärçilik duýgusy bilen mekdebiň tertip-düzgüni gabat gelenok. Mekdebimiziň gözgeçisi, ine, şeýle duýgur adamdy!

Mugallym bize höwrügişdi, özbaşdak sapaga taýýarlanýan wagtymyzda ol hem bize goşulardy. Ol köplenç küti-küti kitaplary okardy, edil şol kitaplar ýaly, bellik üçin galyň depderi hem bardy. Onuň ýognas barmaklary kitabyň ýukajyk sahypalaryny ýyrtmaktan ätiýaç edýän dek, örän seresaplylyk bilen agdarardy. Her ýyl tomus ýa-da gys pasly gelende bolsa, onuň maňlaýy der damjalary bilen örtülerdi. Kä wagtlar men oňa assyrynlyk bilen syn ederdim: onuň gözleri, çytylan gaşlary, pugta gysylan dişleri, ýellenen gabaklary onuň kitabyň syrly wakalarynyň içinde azaşyp ýörendiginden habar bererdi. Ine, birden hem onuň ýüzi özüne mahsus sada ýylgyryşy bilen ýagtylyp gider, käwagt hem ah çekip, mähnet ellerine ak elýaglygyny alar-da,

maňlaýynyň derini sylar. Ylaýta-da çaganyňky ýaly göwnaçyklygy, işine yhlaslylygy bu adamy hormatlamak üçin ýeterlikdi.

Azda-kānde akyly hem-de duýgusy bar adam hökmünde şol wagtlar biziň hiç birimiz jenap Huanyň mähirliliginiň, ak ýürekliginiň onuň dogabitdi adamkärçiliginden gelip çykýandygyna düşünmändiris. Onuň mylaýymdan güýçli häsiýetiniň bardygyny bilip, oňa jogapkärçiliksiz çemeleşip başlaýmalydykmy näme?! Biz oňa mugallym dāl-de, öz ýürekdeş ýoldaşymyz ýaly garaýardyk, onuň aladaçylygy, hamraklygy bizi biri-birimize ysnyşdyrýardy.

Kāte mekdep durmuşynda gabat gelyän, göýä, çykalgasyz ýaly bolup görünýän kynçylyklarymyzda nepi degmese-de, köşeşdirmäge ilki bilen Huan mugallym gelderdi. Eger ýardam etmäge gurbaty çatsa, ilki goldaw berer, soň derdimizi paýlaşar. 20 ýyl mundan oň mugallymymyz 60 ýuan zähmet hakyny okuwçylaryň haýryna geçirdi. Ýogsam bizde pulsuz kösenýänler ýok diýen ýalydy, elbetde, bu pullary hem ulanmaga ýer tapyljakdy. Eger birimiz ýoňlaýsak, onda mugallym Huan biz hakda uly alada ederdi, çeper eserleri, iriýmiş we başga-da tagamly zatlary getirip, bildirmän, düşegimiziň gapdalynda goýup giderdi.

Kyn gününde duýgudaş, gündelik durmuşda talabediji mugallym bizi berk tutardy. Ýatakanamyzdaky hapaçylyk, sapaklardan soňky bedenterbiýe türgenleşigindäki harsallyk biziň keýpimize boran ýagdyrmak üçin ýeterlikdi. Şol bulutlar elmydama üstümize gözyaş bolup guýlardy. Ýöne mekdepde, şeýle-de adaty durmuşda hemme kişi ähli zada deň derejede düşüni-bem baranoklar. Kābir okuwçylar Huan halypany halamaýardy. Bu ýigrenç onuň kimdir birini söýmeýänligi üçin dāl, diňe ozaldan gelyän ýagşy bilen ýamanyň

Pekinde pukara maşgalada dünýä inen Lao Şe (hakyky ady — Şu Siñçun) çagalykdan ýetim galýar. Ilki hususy, soňra döwlet mekdebinde bilim alanyndan soň, mugallymçylyk ugrundan hünärmen mekdebine okuwa girýär. 1919-njy ýylda Ýanszin uniwersitetinde inlis dilini öwrenýär, şol ýyl hem ilkinji hekaýasyny çap etdirýär. 1924-nji ýylda Angliýa gidip, ilki Londonda, soňra Oksfordda hytaý dilini okadýar. 1926-njy ýylda «Döwletli Çžanyň pelsepesi» atly ilkinji romany «Sýaoşo ýuebao» žurnalynda çap edilýär. Soň bu žurnalda «Akyldaryň sözi» we «Iki Ma» romanlary, «Sýaoponyň doglan günü» powesti çap edilipdir.

1929-njy ýylda Lao Şe dogduk ýurduna dolanýar. Szinanda ýazyjy «Dominhu» atly romanyny döredipdir. Bu eser 1932-nji ýylda çaphana ýaponlaryň partlaýjysy düşeninde ýok bolupdyr. Emma ýazyjy ruhdan düşmeýär, «Aýrylyşyk», «Pişikler şähri hakda ýazgylar», «Asman serpaýynyň taryhy», «Rikşa» ýaly meşhur romanlaryny ýazýar. 1937-nji ýylda ýazyjynyň «Çžan Szyçžun» atly sahna eseri, «Otda jaýlanan» romany çap edilýär. Soňra baş ýyllap «Bir maşgalanyň dört nesli» romanynyň üstünde işleýär.

1949-njy ýylda Hytaýda Halk Respublikasy yglan edilýär we indiki on alty ýylyň içinde ýazyjy birnäçe sahna eserlerini hem makalalaryny, powestdir hekaýalaryny, tamamlanmadyk «Gyrmyzy tuğuň saýasyn-da» romanyny ýazýar. Ýazyjynyň «Pişikler şähri hakda ýazgylar» romany dünýä edebiýatynyň taryhynda döredilen iň naýbaşy eserleriň arasynda özüniň mynasyp ornuny eýeleýär.

LAO ŞE
(1899 — 1966)

arasyndaky gapma-garşylygyň barlygy sebäplidi. Hamala, ýagşy adamlar diňe özlelerini pida edip, beýik yn-sanlygyny özgelere ynandyrjak bolýan ýaly, şol gapma-garşylygyň netijesinde heläk bolýarlar. Jenap Huan beýleki okuwçylary söýşi ýaly, özüni halamaýanlara hem mylakatly garardy. Ondan diňe mähir görüp ýören bolsalar-da, birje gezek eden duýduryşy üçin ony ýigrenip bilýärdiler. Şu tetellileri erbet görýän diýip aýtmak islämok. Men diňe dünýäde dürli-dürli häsiýetli adamlar bolýar diýip hasaplaýaryn. Bäs barmagymam deň bolanok ahyry. Gep olaryň ýagsyny ýamandan saýgaryp bilmeýändiginde-de däl. Olar ýeketabak adamlar ýaly, diňe özlelerini söýýärler, hiç hili igenje çydanoklar. Şular ýalylara ýagsylyk etjek bolup çala çetine degäýseň dagy, soň bütün ömrüne seni bagyşlamazlar, tersine, özüne edilen ýagsylyklary unudyp, öz halasgärini ýazgaryp gezerler. Gözegçi bolmak bilen, jenap Huan düzedip bolmajak ýalňyşlyk goýberdi. Dogry, başdassowma işleýän gözegçiler-de bolýar, ýöne jenap Huan hiç kimden ýüz görmezdi. Şol sebäplem öz wezipe borjy boýunça ýigrenji görünmelem bolýardy.

Mekdebe gelen ilkinji gününden mugallym Huany hemmelerem halapdy. Belki, bu beýleki mugallymlara meňzemeýänligi sebäplidir?! Özgeler diňe gürläp bilýänligi bilen kitaplardan tapawutlanardylar. Biz hem edil kitaba çemeleşişimiz ýaly, olara-da hormat bilen ýüzlenirdik. Şol mugallymlar, olaryň gyzyklanýan zatlary bize ýat bolan keseki bir dünýä degişlidi. Ýöne mugallym Huan olaryň hilinden däl — örän sadady: biz bilen bile naharlanardy, bile bolardy, bile kitap okardy.

Ýöne ýarym ýyl hem geçmänkä, ondan nägile adamlar tapylýp ugrady: olar ondan, esasan, düzgüni bozany üçin duýduryş alanlar bilen özleriniň aşa akylydygyny tekrarlaýan gedemlerdi, olara bir söz diýseň, yzyna on edip jogap gaýtarardylar, aralarynda ilki garagollyk edip, soňra ejizleýänler hem bardy. Bir gezek kiçiräk düşünişmezlik boldy, şondan soň mugallymyň dostlary we duşmanlary des-deň ikä bölündiler oturyberdiler. Hemme zat okuwçylaryň sapak wagty synp otagynda ýygnak geçirmek isläp, mugallymyň bolsa, rugsat bermänligi zerarly başlandy. Okuwçylar mugallymyň bu hereketini edepsizlik, biparhlyk hasap etdiler. Ol bolsa sadalyk edip bu meseläni sese goýup çözmek isledi. Bolsa-da, onuň teklibine üç ses artyk berdiler. Dawa öz-özünden köşeşe-de köşeşdi welin, ýöne onuň abraýy hem ep-esli pese düşüpdü.

Öňden hem Huana dişini gyjap ýörenler heşellekakdylar, «Gaýdyp şular ýaly gopgun turaýsa, onuň mekdepden gümini çekerler». Gözegçi mugallymyň ornuna göz dikip oturan azyndan üç mugallym bardy. Olaryň içinde has höwesjeňi, hiç haçan agzy dek durmaýan, diňe dili bilen orak ormagy oňaryan zäh-

met mugallymydy. Onuň sypatyny hasaba almaňda-da, häsiýeti jenap Huanyň häsiýetiniň tersinedi. Bir gün ol sapakda bir aýda 800 şaýy puly berseler, öz saglygynyň bir bölegini we gijelerine buşugýan gabyny hem berip goýberjekdigini aýtdy. Okuwçylaryň köpüsi ony halaýardylar: onuň sapagynda biraz ymyzgansa-da bolýardy, barybir, ol gerek bahaňy goýardy. Eger şol tetellilerden birini gözegçi edip goýaýsaň, onda okuwçylaryň günü geljekdi. Ses bermek bilen bagly bolup geçen şol ýakymsyz wakadan soň, her gün aňsam onuň otagynda Huan mugallymyň garşysyna dildüwşük geçirilerdi. Olar müdir bilen boljak ýygnakda Huany pes düşürmek isleýärdiler, has soňrak bolsa synp tagtalarynda «Kiçijik, çişik doňuz», «Semiz bulgur» ýaly ýazgylyar köpelip başlady.

Jenap Huan bu hokganyň okuwçylardan çykýandygyny bilýärdi we bir gün sebäpsiz ýere işden galdy. Aňsamlyk özbaşdak sapaga taýýarlanylýan otaga müdir girdi-de, jenap Huanyň öz ýanyna işden boşatmagyny sorap gelendigini, ýöne muňa razylyk bermändigini aýtdy. Mekdep müdiri: «Eger gözegçimiz haýsyňyza ýaramaýan bolsa, okuwy taşlap gidibersin. Eger hemmähiz närazy bolsaňyz, onda men hem onuň bilen bile işden giderin!» diýdi.

Hiç kimden ses-üýn çykmany. Emma müdir gapydan çykyp ýetişmänkä, okuwçylaryň birki sanysy zähmet mugallymyň ýanyna eňdi. Olar ýene-de gyssagly «maslahata» ýygnandylar.

Ertesi gün Huan halypa işe keýpsiz geldi. Sapakdan soň okuwçylary ýygnady, muňa okuwçylaryň ýaryndan hem azy gatnaşdy. Ol nutuk sözlejek ýaly, münbere çykdy. Biraz dymyp durandan soň, gülümsiräp:

— Geliň, birek-biregi bagyşlamagy başaralyň. Men size şuny aýdaýjakdym... — diýdi.

Tomusky dynç alyşdan soň, mekdepde aýlyk synaglara garşy hereketler ýygjamlanyp ugrady. Bu eýýäm dynç alşa çykylmazdan öň başlapdy diýseňem boljak. Okuwçylar iňlis dili mugallymyna synag tabşyrmakdan ýüz öwürdiler, ol geldigi bes, derrew nadaralyk edýärdiler.

Gykylyk müdire baryp ýetdi, ýöne ol hem synaglaryň her aýda geçirilmeginiň tarapdary boldy. Onsoň okuwçylar iňlis dili mugallymyň işden boşatmagy talap etdiler. Ýöne käbirleri müdir bilen ylalaşsa, köpüsi mugallymy çalyşmaly diýen karara kaýyl boldular. Sebäbi mekdep ýolbaşçysynyň garşysyna gidip boljak däl. Synaglara garşy göreş wagtlaýynça kiplady. Şeýle-de bolsa, Huan halypamyza gaýdyp «belany başsyna satyn almazlygy» teklipt etdiler.

Eýsem, näme üçin ol gözegçi bolduka? Indi ol hökman mekdepdäki tertibe, has dogrusy, bidüzgünçilige gözegçilik edäýmelidi.

Elbetde, bu işinde-de oňa garşy çykanlar tapylýdy.

Müdür mugallymy çalyşmaga razy bolmady. Kimdir biri mugallymlaryň ýygnagynda bu meseläniň ara alnyp maslahatlaşylandygy, gözegçi Huanyň talapkär düzgünleri üçin ýazgarylandygy barada gep-gybat ýaýratdy.

Garaz, hemmeler gözegçi Huanyň garşysyna gidip başlady, indi diňe iňlis dili mugallymy wezipesi däl-de, eýsem, onuň özi hem nyşana alnyp başlandy. Mugallym Huan, gör, nämeler etmedi: okuwçylara ýalbar-ýakar edip gördi, duýduryş berdi, düşündirdi, güldi we özüniň sapýürekliiligini edip, hatda aglabam gördi, barybir, bolmady.

Aýlyk synaglaryň garşysyna gitmedik okuwçylar agyzlaryny hem açyp bilenokdylar. Bu bolýan zatlar parhsyz garaýanlar bolsa, özleriniň araçyllygy bilen abraýlaryny goramaga çalyşýardylar. Hatda dostlary hem jenap Huanyň arkasyny almady: pitne, edil näletlenen ýaly, tutuş mekdebi agzalalyk mesgenine öwürüp baryrdy.

Bir gün köçede mugallym Huana duşdum.

— Seresap boluň! — diýip, ony habardar etdim.

— Elbetde! — diýip, ol ýylgyrdy.

— Köpçüligiň garşyňyza gidýändigini bilýänsiňiz-ä?

Ol başyny atdy-da, ýylgyryp goýberdi.

— Ýöne men gözegçi ahyryn!

— Eşidişime görä, şu gün mekdepe umumy ýygnak bar, şol ýygnaga barmasaňyz-a gowy bolardy.

— Ýöne men gözegçi ahyryn!

— Olaryň size el galdymaklary mümkin.

— Urmak? Menimi?! — diýende, onuň terzi üýtgäp gitdi.

Ol kimdir biriniň el galdyryp biljegini akylyna-da getirenokdy. Özüne şeýle uly ynamy bar hem bolsa, ýaňky sözlerden soň onda azajyk howatyr döredi. Çünki olam daşdan ýasalan gahryman däl-de, ýönekeý adamdy ahyry. Ine, hut şonuň üçinem men ony halaýardym.

— Nämе üçin? — diýip, ol öz-özi bilen gürleşýän ýaly hüňürdedi.

— Okuwçylara gep berip, olary size garşy öjükdir-ýärler.

— Gör-le muny — ol meniň nämäni göz önünde tutanyma düşünmän, gözlerini süzüp, ýene sorady: — Eger olar bilen düşüňmäge, maslahatlaşmaga synanyşsamam, barybir, ýenjerlermikä?

Men onuň çaga sadalygy bilen aýdan bu sözlerinden ýaňa zordan dyňzap gelen gözýaşymy sakladym. Onuň entek hem ähli zady imisala çözmäge umydy bardy, mähremligiň, ýagşylygyň güýjüniň ähli zady ýenmäge ukyplydygyna ynanyardy. Emma dünýäde zähmet mugallymy ýaly ýaramaz adamlaryň barlygy kellesine-de gelenokdy.

— Ýalbarýaryn, ýygnaga barmaň!

— Men gözegçi ahyry. Olary köşeşdirmäge çalşaryn. Mundan hiç hili zyýan gelmez. Duýgudaşlygyňyz üçin bolsa, köp sag boluň!

Men duran ýerimde çüýlenen ýaly, islendik pursat borjy üçin özüni gurban etmäge taýyn adamyň yzýndan garap galdym. Ýöne ol şol pidanyň özi boljaklygyndan bihabardy. Özüni urmaklarynyň mümkinligini eşidenden soň, diňe ýüzi üýtgedi, diýeninden welin, dänmedi. Men häzir onuň, aslynda, işden gitmek isleginiň ýokdugyna düşündim. Mekdepe şular ýaly bidüzgünçilikler bolup durka, nädip okuwy taşlap gitsin! Onuň «Men gözegçi ahyry!» diýen naýynjar sözi henizlerem ýadymda.

Dogrudanam, agşamara hemişekiler ýaly, ýygnak geçirildi. Biz — Huany hemmelerden gowy görýän baş okuwçy bolup münbere ýakynrak oturdyk. Eger-de iş dawa-jenjele ýazaýsa, onda ony gorarys diýen karara gelipdik.

Jenap Huan ýygnak başlanandan baş minut çemesi geçensoň gapydan girdi. Jaýyň içi dym-dyrlykdy. Edil şol wagt ýygnagy alyp baryjy zähmet mugallymy tarapyndan ýazylan gözegçiniň «eden jenaýatlarynyň» sanawyny okap durdy. Jenap Huan bolsa, pete-pet üstünden gelipdi. Onuň perişan halyny görüp, demligim daraldy.

Huan halypa şöhle düşýän dek, gözlerini gyrpyldadyp, başyny sallady. Ýuwaşlyk bilen gapyny ýapdy. Soňam kiçijik gara gözlerini giňden açyp, biziň hemmämizi birläý synlap çykdy. Çyranyň ýagtysyna ýüzi kül urlan ýaly, çalymtyl bolup görünýärdi. Ol münbere çykyp, dikeldi-de:

— Gadyrly okuwçylar, men size gözegçi hökmünde däl-de, dostlarça bir zat aýtmakçy — diýip ýylgyrdy.

— Jan diýip, jan aljak bolýar, zaňňar...

— Dönük! — Yzky hatardan çykan gowra mugallymyň sussy basyldy. Çünki bular ýaly äsgermezçilige garaşmandy. Ol kemsidenlerine gaharlanmady, diňe özüniň mamladygyna şübhelendi. Belki, ol soňuna çenli ak ýürekli bolup bilen däldir, ýa-da...

Bu ýöwselligi bolsa, onuň ykbalyny kesgitläpdi. Ol gapydan giren çagy ara düşen böwşenlikde, men «Adamlaryň ýüreginde entek hem oňa bolan hormat galandyr, howp salmazlar-la» diýip pikir edipdim. Ýöne ol başyny egen badyna, bar zat gutardy. Ol gyjalata galanyňa şeýlebir müýnürgedi.

— Uruň ony! — diýip, zähmet mugallymynyň tarapdarlarynyň biri gygyrdy.

— Uruň! Uruň! Uruň!

Yzdakylar ýerli-ýerinden gozganyşyp başladylar. Biz baş adam bolup, egin-egne berip, mugallymymyzy penalamak üçin gobsundyk. Ýerimizden turdugymyz, olar üstümize döküljekdiler. «Mugallym gidiň!» diýip,

men ýuwaşlyk bilen, diňe özi eşider ýaly edip aýtdym. Nämе bolsa, şol bolsun... Ony halas edesim gelýärdi.

Gapa iki-üç ädim bardy. Eger ol çykyp gidenliginde, hiç zat bolmasa-da bolmazdy. Biz baş bolup yzdan dyzaýanlary biraz wagtylyk hem bolsa saklap bilerdik ahıry!

Emma mugallym ýerinden butnamady. Bar güýjüni toplaп, dogumlylyk bilen başyny galdyrdy. Bakyşy örän elhençdi, ýöne bu sähelçe pursatlyk dowam etdi. Ol özüniň gazap bilen daralmagyna taýyn ýalydy, soňam edenine puşman edýän dek, başyny ýene aşak salady. Bu adamda hemmeleriniň önünde durmaga gaýraty ýetikdi. Men onuň kalbynda gopýan galagoplulyga düşünýärdim: biraz gödek söz aýtdygyň, ol özüniň rastlygyna münkür bolar, ýöne welin, ýüregi ynsabynyň arassadygyny aýdar. Haçan-da, «Ur!» diýip gygyranlarynda, ol gazaba münüpdі, emma özüne tiz basalyk beripdi — «Bular entek çага аһbetin...» Ol ýene-de başyny aşak goýberdi. Soň «Ur!» diýlen çirkin ses çykdy.

Eger, dogrudan hem, özüni biraz dogumlyrak alyp baranlygynda, hiç kim el galdyryp bilmese-de bilmezdi. Emma mugallym şol başyny aşak asdy durdy. Zenzele asmana galdy, ýöne hiç kim ilkinji bolup el galdyrmaga milt edip bilenokdy. Hemmeleriniň kalbynda ýeke bir sorag bardy: «Bu dogruçyl adamy nämе üçin ýençmeli?» Elbetde, olaryň köpüsi ýygnakda аýdylanlara uýanlardy, emma Huanyň olara eden ýagşylygyny hem aňsat ýatdan çykaryp bolanokdy. Onuň adyna аýdylýan zatlaryň köpüsi galatdy.

«Gidiň!» diýip, men ýene aýtdym. Oňa «Gidiň!» diýip has azmly gygyrasym gelýärdi. Emma dilim baranokdy. Mugallym entek hem şol öňki ýerinde gozganman durdy. Soň başyny galdyrdy — ýüzünde ýylgyrys, gözlerinde nem göründi. Çagajygyň gaplaňa seredip, onuň owadanlygyndan lezzet alşy, gorkuşy ýaly seredýärdi.

Birden hem penjireden bir bölek kerpiç, yzyndan hem edil kometanyň guýrugy ýaly айна bölekleri uçup girdi-de, mugallymyň sag çekgesine degdi, şol bada gan göründi. Huan oturgyja ýapyşdy. Daşary çykmaga synandy. Biz ony goraýardyk.

— Hiç-le, hiç-le — diýip ýylgyrsa-da, ýüzünden gan сырыгýарды.

Şol wagт mekdepde ne müdir, ne-de orunbasary bardy, hatda mekdebiň lukmany hem ýerinde tapylmady. Mugallymy özüimiz hassahana alyp gitmekçi bolduk. Ol:

— Öz otаgymа аlyp gidiň! — diýip iňledi. Biz nämе etjegimizi bilmän, onuň diýenini diňledik-de, goltugyna girip otаgyna getirdik. Ol yraň atyp durşuna, el-ýüzüni süpürmäге synandy, ýöne бүтінleý ysgyndan gaçanson, ýatalganyň üstüne ýykyldy. Ýarasyndan öňküden hem beter gan jorlap başlady.

Onýança garry hyzmatkär Jaň Fu gelip mugallymyň ýüzüne dikanlap seretdi-de:

— Siz mugallymyňyz bilen galyň, lukmany alyp geleyin — diýdi.

Lukman ýarany ýuwup, daňandan soň, howpuň uludygyny aýtdy. Huany haýal etmän hassahana alyp gitmegi tabşyrdy. Bir bulgur konýak içenden soň, mugallyma güýç gelen ýaly boldy, uludan bir dem alyp, gözlerini ýumdy. Lukman hassahana gitmelidigini gaýtalap аýdанда, ol ýylgyryp, ýuwaş sesi bilen şeýle diýdi:

— Barybir, önde-soňda ölmeli bolsa, şu ýerde öleýin-le. Men gözegçi ahıry! Müdirem ýerinde däl, neneň edip mekdebi taşlap gideýin?!

Garry Jaň Fu bu gijäni mugallymyň ýanynda geçirmekçidigini aýtdy. Biz hem galyp bilerdik, ýöne ýolda onlarça nazaryň özümize ýigrenç bilen seretjegini bilýärdik, ýaranjaň diýip sögmek bilen оňsalar-a ne ýagşy, onda Hudaýyň goradygy. Eýsem, ýaşlykda şundan eýmenç nämе bar? Gynansak-da, adamlar köplenç ýaranjaňlykdan ejir çekýärler. Ýaşlykda eşret-sapalar köplenç perwaýsyzlyk bilen utgaşyp gidýär. Biz mugallymy terk etmäге mejburdyk. Daşary çykan badymyza, «Indi heziller edersiniz! Doňzuň dogmalary!» diýlen gyjالاتlar еşidilip başlandy.

Ertesi gün irden goja Jaň Fu bize mugallymyň gelpäp başlanyny aýtdy.

Soň müdir gelip, garşylygyna garamazdan, Huan halypany hassahana alyp gitmegi tabşyrdy. Şol wagт mugallym özüne geldi. Biz gapynyň аňыrsында durduk we hemme zady еşidýärdik. Ýanymyzda zähmet mugallymy-da bardy. Ol Huanyň gapysynyň daşyndaky «Gözegçi» diýlen ýazga seredip, аjымтык ýylgyryp durdy, bize bolsa mugallymyň halyna gynанýан kişi bolup görүнjek болýарды.

Biz mugallymyň аýдан sözlerini еşitdik:

— Bolýar, hassahana gideýin, ýöne ilki bilen meni okuwçylarym bilen görşer ýaly ediň.

— Nirede? — diýip, müdir dillendi.

— Mejlisler zalynda. Meniň olara birki agyz аýtjak sözüm бар. Ýogsam hiç ýere butnamaryn!

Sapakdan çykmaga jaň kakylды. Okuwçylaryň аһlisi diýen ýaly ýygnandy. Garry Jaň Fu bilen müdir mugallyma tekge berip, gapydan girdiler. Gany daşyna syzyp giden sargy mugallymyň kellesine oralan zäherli ýılan ýaly bolup görүнýärdi. Ol tanar ýaly dälди. İçeri girip, biraz saklandy, gözlerini giňräk açmak isledi, ýöne sargylary päsgel berýärdi. Aramyздan öz çағalaryny ideýän dek, bize göz аýлаp çыкды, kellesini uzak saklap bilmän aşak goýberdi. Başyny galdyрман, ýuwaşlyk bilen, ýöne düşнүkli edip:

— Daşy kim zyňan hem bolsa, ondan gaty göremok — diýdi.

Ol şeý diýdi-de, çykyp gitdi. Hemmeler birsalym doňup galdy. Soňra çykalga tarap howlukdylar, mugallymyň yzyndan ylgaşlap, onuň yraň-daraň atyp ulaga münşüni synladylar.

Bu wakadan üç gün soňra, Huan hassahanada aradan çykdy. Eýsem, onuň ölümüne kim sebäp boldy?

Diňe Din Gen!

Emma şol wagt hiç kim ondan bular ýaly pislik çykar diýip oslamaýardy. Oňa gyzyňky ýaly häsiýeti üçin «tetigyz» diýip lakam goýupdylar. Bu zeyilliler bolsa kerpiç zyňyp bilenoklar...

Din Geniň şol wagtlar bary-ýogy on ýedi ýaşy bardy. Egni şobir keltekçeli, ýüzi iriňli düwürtikli, gözleri ümezläp durdy. Dymma, az gürleýän ýigdekçe şu gün bir hili, ertesi başga hili öwürýärdi. Kä görseň, otagyny arassalap ýörendir, kâte birmäçe günläp asla ýüzüne suwam degirmez. Ynha, biziň «tetigyzymyz» şeýleräkd...

Bu wakadan kän wagt ötüp-ötmänkä-de, zähmet mugallymy gözegçiniň wezipesini eýeledi. Huan halypamyz öldi gitdi, müdir bolsa onuň ölümüne sebäpkärini gözlejigem bolmady. Dogrusy, hiç kim bu işiň kimden çykanyny bilenokdy.

Ýöne ýarym ýyl geçmänkä, hemme kişi muny Din Geniň edenini bildi. Öňki Din Gen indi düybünden başga adama öwürilipdi. Indi aşa köp gürleýärdi, hemişe-de diline paýyş sözleri alardy. Ykmandalar bilen ysnyşdy, çilimini burugsadyp, täze gözegçiniň ýanyndan aýrylmazdy. Agşamlaryna nirädir bir ýerlere sumat boldy, haçan görseň, agzyndan aragyny ysy aňkar durardy. Ol bahym mekdepde okuwçylar geňişiniň başlyklygyna-da saýlandy. Garaz, mugallymymyzyň aradan çykan şol agşamsyndan bäri Din Geniň ýerine başga adam gelen ýalydy. «Tetigyz» bular ýaly işleri edip biler diýip, heý, kimiň oýuna geler?! Emma häzirki Din Geniň ýerine gelen şol «başga adam» has mojuk işlere-de ukyplydy.

Ýarym ýyldan soň onuň özi bu jenaýaty hakynda dilden sypyrdy, has dogrusy, garadan gaýtmaz häsiýetine buýsanmakdan ýaňa, ýaňrap goýberdi. Onuň bu gylygyndan has hem zähmet mugallymy, ýagny gözegçi gorkýardy. Ol hatda Din Gene ýaýaplap gün görýärdi, şeýtse, özi üçin howpsuz boljagyna düşüňärdi. Huan halypasyz mekdep bolsa, mekdebe-de meňzänokdy.

Eýsem, Din Geni kerpiç zyňmaga mejbur eden zat nämekä? Onuň öz aýdyşyna görä, munuň üçin esas kändi. Nämäniň anyk sebäp bolanyny welin, hiç kim bilenokdy. Mümkün, häsiýetini öz erkine goýberendir. Ýogsam ol hatda ýygnaklara hem gelip bilmän, aýdylýan gürrüňleri penjiräniň aňyrsynda durup diňläp giderdi. Belki-de, ony Huan bir zatda aýyplandyr ýa-da ol mugallymyň ýylgyryşyny görüp, «Eger şu ýagly ýüze kerpiç bilen suňşuraýsam, kemje-kerdem bolmaz-

dy» diýip oýlanandyr ýa-da... Aslynda, bu işiň nädip küýüne geleniniň sebäbi hökman hem däl. On ýedi ýaşly, ýüzi düwürtikli, garaklary ýata suw ýaly bulançak bihepbäniň haçan näme hokga çykarjagy belli däl. Ol hemme zada ukyplydy. Mugallymymyzyň diri wagtynda hem Din Geniň günde yüz tüýsli öwürmek häsiýeti bardy, ony läliksiredip, Din Ýuý diýip atlandyrsalar dagy, oňa hoş ýakardy. Mugallym aradan çykandan soň, ol has hem azdy. Birki agyz öwgüli söz eşidäýdigi dagy, uzakly gün başyny galdyрман, bir zatlary çyrşar oturardy, kä günler bolsa, asla mekdebe-de köwlenmezdi.

Ol hemme ýerde özüni şeýle alyp baryardy. Mekdebi tamamlap, onuň bilen ýarym ýyla golaý bile işlemeli boldum. Şonda onuň öňki häsiýetiniň birjikke üýtgemändigine göz ýetirdim. Şu ýerde bir wakany ýatlap geçsem yerlikli bolar. Biz başlangyç mekdepde işleýärdik, men dördünji synpyň okuwçylaryny okatýardym. Iki aýdan soň ol birden meniň bilen toparyny çalyşmakçy boldy. Onuň sebäbi toparymda onuňky bilen deňşdireniňde üç okuwçy azdy. Megerem, ol müdire artykmaç üç depderi barlamaga ýaltanýandygyny gönümel aýdyp bilen däl-dir-dä? Şonuň üçin hem haýşyny dördünji synp mugallymynyň derejesi boýunça üçünji synpyňkydan ýokarydygy, özüniň beýleki mugallymlardan kem galasy gelmeýänligi bilen delillendirdi. Elbetde, bu ýerde üýtgeşik çintgäp oturasy iş yok, ýöne adamçylyk diýen hem bir zat bar. Mundan başga-da, ol müdire özüniň mekdepde okuwçylar geňişiniň başlygydygyny ýaňzytdy. Ol, hamana, hemmelerden öň hatarda bolmalymyşyn.

Müdirimiz bu hakda maňa sala saldy. Men hem bu meseläni onuň garamagyna tabşyrdym. Sebäbi meniň üçin işiň tapawudy yokdy. Emma müdir, barybir, okuw ýylynyň ortasynda mugallymlaryň işini üýtgetmek islemedi, şunluk bilen, ähli zat öňki-öňkülligine galdy. Bir sebäp bilen müdir iki hepdelik dynç alsa çykma-ly boldy we menden öz ýerine galmagymy sorady. Bu Din Gene ýaramandyr. Onuň müdiriň ornuna özi galasy geldi. Ol göni meniň ýanyma geldi, belki, oňa müdiriň özünden haýş etmegi gelşiksiz görmendir ýa-da çekinendir. Näme jogap berenim ýadymda däl, ýöne müdiriň ýanyna öz deregine goýulmazlygymy soramak üçin gidenimi bilýän. Biz Din Gen bilen bar zat babatda razylaşanymyzdan soň, ol birden bu işden boýun gaçyrdy oturyberdi, soň hem sebäpsiz ýere işden gitmäge arza berdi. Hatda okuw ýylynyň gutararyna-da garaşman, paty-putusyny ýygnap sumat bolady.

Şondan soň oňa hiç ýerde duşmadym.

...Mazara seredip durşuma, şu ýigirmi ýylyň içinde başdan geçirenlerimiň baryny birme-bir aňymda aýlap çykdy. Gubur ýer bilen deňleşip gidipdir, üstünde ýa-

bany güller ösüp otyr... şeýlebir owadan, olary görüp has-da gyýyldym. Gün eýýäm Dabeýsy — Beýik Hasratlar ybadathanasynyň golaýyndaky bambuk jeňňelliginiň üstüne abanyp durdy, ýöne men gaýtmaga howlugamokdym. Mugallym Huanyň egni şol çal ýektaýly ýanyma gelip, meniň bilen azajyk hem bolsa derdinişmegini isleýärdim.

Birden aňyrrakda başy ýalaňaç, ösgün saçly, egni gysga keltekçeli bir gara göründi. «Ötegçi öýdýän» diýip, kän bir ähmiýet berip durmadym, emma ol ýodadan sowlup, göni maňa tarap yöneldi. Wah, mugallymy başga-da ýatlaýan adam bar eken-ow?

Gelýän adam meni görmedi — kerkawlaryň aşagynda otyrdym. Ol maňa gözi düşende, men mazaryň ýanyndadym, soňra onuň kimdigini görüp, doňup galypdyryn.

— Bu senmi? — Ol meniň adymy tutdy.

Meniň hiç zady ýadyma salyp bilmän, şol aňalyp durşumdy.

— Meni tanamadyňmy? Men Din...

Sözüni soňlamanka, onuň Din Gendigi ýadyma düşdi. Ol örän özgeripdir. Ýöne, bir tarapdan, onuň «te-tigzyňky» ýaly häsiýeti henizem üýtgemändir eken. Ösgün saçlary bulaşykdy, ýüzi gara-ört bolup gidipdir, içine çöken gözlerine gan öýüp, gözleriniň agyny gyzyl damarlar örtüpdür, dişleri çüýräpdür. Tötänden ellerine gözüm düşdi. — Süýem hem-de orta barmaklarynyň tutuş ýary saralypdyr. Ol maňa seredip, jübüsinden çilim çykardy. Näme üçindigini bilemok, meni birden gam-gussa gaplap aldy. Ýogsa mende oňa bolan çigit ýalyjak rehimim ýokdy, ýöne... nätjek, köne synpdaşyň-da... Onuň ýanyna baryp, ellerini gysdym — elleri sandyr-sandyr edýärdi. Biz gözümize ýaş aýlaşyp, biribirimize bakyp durduk, soňra biragyz güreleşip, pessejik gabyr tūmmegine seretdik. «Sen hem ony görmäge geldiňmi?» diýip soramakçy boldum. Emma dilimi dişledim. Ol çilimini sorup, tūssesini asmana üflledi-de, ýylgyryp:

— Men hem ony görmäge geldim, gülkünç, şeýle dälmi? — diýip aşak oturdy.

Näme diýjegimi bilmän ýanynda çökdüm. Ol dymýardy, başyny aşak salyp, çilimini burugsadyp oturyşyna nämendir bir zadyň pikirini edýäne meňzeýärdi. Başyny galdyran wagty eýýäm çilimiň ýary ýanyp gutarypdy, ol külüni kakyp goýberdi-de:

— Ýigrimi ýyl! Ol heniz hem meni bagyşlanok! — diýip, çilimli eli bilen mazary görkezdi. — Şu!

— Näme?!

Men özümi ýitirdim. «Ýa ol akylyndan azaşdymy-ka?»

— Ýadyňdamy?! Onuň: «Men gaty görecek» diýen sözleri ýadyňdamy?

Men baş atdym.

— Başlangyç mekdepde işläp ýörkäk, duýdansyz işden gidipdim. Ondan biraz öň bolsa senden müdiriň ýerini wagtlaýynça maňa bermegiňi sorapdym. Şonda näme diýeniňi bilýäňmi?

— Ýok, ýadyma düşenok.

— «Men gaty görecek» — ine, maňa beren jogabyň! Seniň bilen toparlarymyzy çalyşmak islänimde, sen maňa şeý diýipdiň. Mümkün, bu sözleriň üýtgeşik manysy hem ýokdur, ýöne bu sözler meniň üçin — jeza! Şol sargylaryň, zäherli ýylana meňzeş şol sargylaryň al reňki bardy. Olar meniň durmuşymy elhenç düşse öwürdi. Bar arzuwym, wezipäm — barysy baglardaky güýz ýapraklary ýaly täniş gitdi. Ynha, şu kerkawlaryň ýapragy ýaly... Sen, belki, näme üçin onuň ornuna galmak islänimi aňansyňam? Men assyrynlyk bilen ol öwürlip yzyna gelmez ýaly etjekdim. Emma, haýp, sen şol sözleri aýdypdyň...

— Bu zatlar tötänden boldy — diýip, gamgyn jogap berdim.

— Bilýärin. Mekdepden gaýdanymdan soň, men gämi gatnawlary edarasyna — harby gulluga işe durdum. Ol işiň aýlygy gowudy. Ýarym ýyl geçenden soň, düşewüntlü boş orun düş geldi. Men Li atly biriniň hem bu ýere dalaş edýändigini bilýärdim. Men aýgytly herekete geçdim, ol hem, elbetde, agzyny öweldip durmady. Ahyrynda güýçlerimiz deň geldi, şonuň üçin hem wagty bilen ikimize-de gutarnykly jogap bolmady. Ine, bir gün biz başlygymyzyň öýünde şu mesele boýunça ýygnaşdyk. Ol biziň basdaşlygymyz sebäpli, özüniň oňasysz ýagdaýa düşýändigini ýaňzytdy. Men sesimi çykarmadym. «Men gaty görecek!» diýip, hernäçe ýumşaksy güreleş-de, meniň gözümüň önünde Huan, ýene-de onuň gan syzdyryp duran sargylary peýda boldy... Soňky güýjümi jemläp, zordan oturdym. Indi garşydaşym Lini mundan artyk görmäge kanagatym yetjek däl, ol maňa gözegçi Huanyň taýy bolup göründi. Ol ýaňky sözleri bilen göwnüme degip, meniň ruhumy näletläpdi. Ol maňa şeýlebir wagşy adam bolup göründi. Ýene işimi taşlamaly boldum, çünki başarmadym, başarmadym... — diýip, maňlaýyna inen deri süpürdi.

— Görýän welin, seniň ýagdaýyň gowy däl — diýip, ony köşeşdirmäge çalyşdym, öz ýanymdan bolsa şeýtanyň bu hekaýatyna ynanamokdym.

— Atamdan ant içýärin, men sagat. Huan, hakykattan hem, ähli ýerde önüme böwet bolýardy. Ol ýalançy adam. Ol gowusyran bolýardy. Ol günämi öten kişi bolup, meni näletläp gitdi. Hemme zat aýdyň. İşden gidenimden soň, köp wagt geçmänkä öylendim...

Onuň ýüzi üýtgäp gitdi, öz jüýjesini aldyran ene gumra çalyň etdi. Saralyp giden otlara dikanlap seredip, uzak-uzak dymyp oturdy. Pikirlerini jemläp bilmeýänligi görnüp dur. Men biraz ardynjyradym. Ol tisiş-nip gitdi, soňra biraz özüni dürsäp, ýene-de çygjaran

maňlaýyny syldy.

— Ol örän owadandy, ýöne ýazyklydy... Toý gije-si biziň otagymyz dowzaha öwrüldi. Gan... gyrmyzy gan... — Sen meniň näme diýjek bolýanyma düşündiňmi? Ýaş çatynjalaryň päklik düşeginde... Al kakmyş! Elbetde, bu köne düşünje, ýöne men şol adat boýunça toý tutdum. Sebäbi meniň düşüňämem könedi. Gelinligim hemme zady boýnuna aldy, özüni bagyşlamagymy sorap özelendi. Gözelligiň önünde hiç kim durup bilmez diýýärler, emma meniň ýüregim doňňara daşa öwrülipdi. Men aýaly biwepalyk eden erkek kişi bolup, ömürlük gezip biljek dälдим. Ol aglaýardy, agladygyça-da gazaplanýardym, dogrusy, ony örtemek maňa öte lezzet berýärdi. Ahyry, eňreý-eňreý gözýaşlary kepedi, maňa garap: «Meniň ýüregimi ýar! — diýip, kükregini gerdi. — Öldür meni, muňa hakyň bar. Men gaty görmerin!». Şu sözlerden soň bar zat gutardy — göwnüme bolmasa, nika otagymyň bosagasynda durup Huan üstünden gülyň ýalydy. Men doňup galdym. Ertesi gün ähli zadymy, öýümi-öwzarymy, gelnimi taşlap, sergezdanlyga ýüz urdum. Emma hemäçe jan etsem-de, özüme kast edip bilmedim. Ýöne şonda-da Huan nirä gitsem hem meni yzarlady ýördi, bar şatlygymy elimden aldy, ölmäge ýol bermedi.

— Din, seniň saglygyň ugry ýok ýaly, biraz özüňi dürse, onsoňam ony öz erkiňe öldüren dälсiň ahry, bary biziň geleňsizligimizden boldy. Eger biz ony dessine hassahana alyp gidenligimizde, ol ýaşasa-da ýaşardy.

Men bu sözleri ony köşeşdirmek üçin aýdypdym, eger men «Mugallym Huan gowy adam, ol yzynda hiç kimi gargyşa galdyryp gitmez» diýäýsem, Din Geniň özünden gitjegini bilýärdim.

— Dogry, meniňem erbet niýetim ýokdy. Ýöne iş onuň gowy adamsyran bolmagynda, meni bagyşlan kişi bolup, aslynda, betbagtlyga duçar etdi. Ýogsam nädip ilin önüne çykyp, ölümün göni gözlerine garap, beýle sözleri aýdyp bilsin? Bolýa-da, saňa ýene-de gürrüň bermeli zatlarym kän. Tuwmaýak galyp, nirä kelläm tutdursa gidiberdim. Azyndan, kän-kän şäherlere aýlanyp çykdy. Ahyry, Guangun şäherinde pitneçi goşuna goşuldy. Uruş döwri Nankin şäherine gelipdik, bir topara ýolbaşçylyk edýärdim. Men serkerde derejesine çenli hem galyp bilerdim. Ýöne partiýanyň işini gözden geçirip, hatarlaryny arassalap başladylar, meniňki ýene başa barmady. Şeýle boldy, meniň Waň atly bir egindeşim aýagyny gyşyk basýan bolsa nätjek?! Ol derejesi boýunça menden ýokarydy. Eger-de ony wezipesinden pyzdyryp bilsem, ýerini özüm eýelejekdim. Onuň aýak astyny gazmak çep elimden geljekdi. Munuň üçin mende ýeterlik serişde-de bardy, ýöne men bu işi yza tesdirýärdim. Bir ýyldan-da gowrak biz egin-egne berip söweşdik, iki gezek dagy hassahanada bile ýatmaly hem bolduk. Şonda meniň peýläp ýören

pursadym geldi diýip pikir etdim. Bu ýerde gözsüz batyryga, pikirini bir ýere çugdamlamaga purýja gerek, men bolsa bilýän-ä, beýle bir edermenem dälдим, şonuň üçin hem has ýeňil ýol gözledim. Bir adamy haky-na tutup, Waňa uly howpuň abanyandygyny, gowusy özüniň wagtlaýynça gizlenip, işlerini maňa tabşyrmagyny — ähli zadyň aladasyny etjekdigimi ýetirtdim. Ýöne ol muňa gulak gabartmady. Ganym depäme urup, aýgtyly herekete geçmegi ýüregime düwdüm. Ähli zady oýlap-ölçerenimden soň, bu gorkunç iblis ýene sa-taşdy. Her dürli adam bolýar: ýaşayşyň olar üçin hiç hili manysy ýok ýaly, öz aýalyna alňasaýan adamlar bolýar. Bu olar üçin edil oýun ýaly... Şol adam hem şu zeyillilerden eken, meniň bilen gülşerdi, degşerdi. Men başga tär tapjagam bolmadym-da, oňa gönüledim, iki-başdan, onuň jany meniň elimdedi. Sapançamyzy aras-salap durkak, oňa ähli zady aýtdym. Ol diňläp, ýylgyr-dy-da: «Eger gaty öldüresin gelse, tüýs ýeri geldi, bol, biderek wagt ýitirme. Men, barybir, gaty görmerin!» Eýsem, bu sözler onuň öz aýdyp biljek sözlerimidi? Ol agynjak Huandy! Men bilýän-ä, her gezek üstünlige ýetiberenimde, özüniň ýylgyryşy bilen adamlary heläkleyän şol ýalançy şeytan meni jezalandyrmaga gel-ýär. Ýaragymy alyp ony atmag-a beýlede dursun, elimi galdyrmaga-da meýalym ýokdy. Waň bolsa syrtarylyp çykyp gitdi. Şundan soň ondan nähili gowulyga gara-şyp bilerin? Ol menden çini boýunça ýokary, onuň bu zatlardan soň iki aýagyny uzadyp arkaýyn ýatmajagy-da belli. Ahyrynda gaçmaly boldum. Indi bolsa, öňki golastyndaky hiç zadyň alnyndan bolmadyk adamlar ýokary çekildiler, men bolsam... Men öylendim, em-ma ne öýüm bar, ne ojagym, ne-de ilim-günüm. Hatda meniň ertirime ynanjym-da ýok, gijämi ybadathanada geçirýärim. Bolup ýörşüme özüm hem düşüňemok.

Ara düşen dymyşlygy bozup:

— Haýsy ybadathanada? — diýip soradym.

— Ine, şu Dabeýsy ybadathanasynda. «Şunuň» ýa-nynda bolmak üçin! — ol mazara tarap ümledi-de, he-niz sorag berip ýetişmänkäm: — Ýanyňa ony her gün näletlemäge gelýärim... — diýdi.

Soňra biziň gürleşenimiz ýa gürleşmämiz ýadyma düşenok. Bu hökmanam däl. Güyz şemalyňa ýelejiräp oturan dagy ýakalap, ýöräp gidiberdim, ýeňsämden şa-pak batdy. Men ýapraklary ganyň reňkine çalymdaş kerkawlara gözüm düşerinden gorkup, yzyma garama-ga heder edip gidip barýardym...

*Hytaý dilinden terjime eden
Annagül ANNAMYRADOWA,
Döwletmämmet Azady adyndaky
TMDDI-niň talyby.*